

ՍՈՒՐԲ ՏԵՂԵՍՅ ԽՆԴԻՐԸ

(Հարունակութիւն, տես թիւ 12)

Հետեւեալ օրը դարձեալ ըստ առաջին աւուր հրաւիրանաց սահմանեալ ժամուն ներկայացաւ սրբազան Պատրիարքն Վսեմ. Վալի փաշային և Սիւնիւֆ էֆէնտինն. հոն էր նաեւ Վամասկոսի Վաղղիական Պ. Հիւսպատոսը։ Օկնի սովորական տեսութեանց՝ հարցոց Վսեմ. Սիւնիւֆ էֆէնտին և ըսաւ. «Բաթրիք էֆէնտի. բանի որ այդբան ժամանակ նոյն շնորհքը վեհանձնաբար ըրած էք խաթինաց, և դուք իսկ ըստ ձեր խոստովանութեան՝ ձեր պատրիարքութեան միջոցին վեց տարի ալ սիրով շարունակած էք, (ի բաց առեալ երկու տարի յառաջ՝ Նազիֆ փաշային օրովը պատահած անց բերը,) այդեօք կարելի չէ որ դարձեալ նոյնը շարունակէք բնել, և սիրոյ կապը այդպիսի դժուարութեամբ չխզէք։»

—Արդէն ձեր մեծութեան երեկեան օրը պատմեցի մի ըստ միտքէ, և կործեմ որ գլուխնիդ ալ գաւեցաւ, արդեօք կ'ուզէք որ Պ. Հիւսպատոսին ներկայութեամբը նորէն լռէք։ Վաղղեմ, բանի որ նուաստս գաղղիարէն չեմ գիտեր, դարձեալ ձեր մեծութիւնը պիտի թարգմանէ, ըստ որում ուրիշ մարդ ալ չէք բնդունիր այս դատերուս մէջ, ուստի կ'աղաչեմ դուք ձեզէն պատմեցէք Պ. Հիւսպատոսին երեկեան աւուր ձեր Վսեմութեան ըսածներս, որ հարազատ հպատակի մը վրայ պարտք մը աւելցուցած կ'ըլլաք։—

Այս միջոցին Վսեմ. Սիւնիւֆ էֆէնտինն կարելի եղածին չափ հաւկեց օր յառաջ սրբազան Պատրիարքին խօսածներն, և տեղ տեղ Վսեմ.

Վալի փաշայն եւս կը յիշեցնէր նոյն նիւթին վերաբերեալ տեղեկութիւններէն պակաս մնացածներն։

«Պ. Հիւսպատոսը կը խնդրէ ըսաւ Վսեմ. Սիւնիւֆ էֆէնտին, որ այս գործին սիրով վերջ մը տամք։ խաթինք դարձեալ շարունակեն իրենց սովորութիւնը, և ես սաստիկ պատուէր կուտամ երբէք կարգէ դուրս բան մը չընելու ձեր իրաւանց դէմ, նորանոր բաներ աւելցնելով ընդդէմ սովորութեան»։

—«Ե՛ծապէս շնորհակալ եմ Պ. Հիւսպատոս, ձեր բարեսրտութենէն, ըսաւ Ս. Պատրիարքը, որ սուրբ եկեղեցւոյ պաշտօնեաներն, որոնք սիրոյ և խաղաղութեան օրինակ ըլլալ պարտաւոր են, միշտ դուք զնոսա ի խաղաղութիւն կը կոչէք. այլ խաղաղութիւնն և սէրն միշտ երկու կողմէն պէտք է հաւասարակշիւ ըլլայ. փասն զի, որ սիրուի և ոչ սիրէ, բռնաւոր է այն պիտին, և որ սիրէ, և ոչ սիրուի, նահաւտակ է այնպիսին։ Ահա նոյն պարտաւորութիւն էր, որ զիս կը պարտաւորէր, ոչ թէ միայն սիրով եղած ժամանակ նիս, այլ և անոնցմէ մեղի թշնամութիւն անձրեւի պէս տեղացած ժամանակն անգամ, ինչպէս յառաջագոյն պատմածներէս ալ կրնաք մակարբերել։ Այնք ըրած էին իմ նախորդներս ալ, զնոյն և ես գործով ցոյց տուի իմ այս վեց տարի պատրիարքութեանս միջոցին՝ անոնց օրինակին հետեւելով, և համբերեցի անոնց յանիրաւի ըրած զրկողութեանց, բայց անոր փոխարէն միշտ ցաւ և խռովութիւն յարուցած են մեզ, ուրեմն ի՞նչպէս կարելի է, այսպէս յայտնի թշնամի մը, որուն այսօր բոլոր թշնամութիւնն և բրած չարիքներն արեւի պէս յայտնուեցաւ, կրկին անգամ թոյլ տամ որ գայ իմ սեփական եկեղեցւոյս մէջ

զիս նախատէ, զիս այսպանէ, և իմ անոխալ և անմահ Նրարչիս նուիրեալ սուրբ մեղանոյն վրայ, սխալական և մահկանացու մարդը անոխալ քաւրողէ, ես զնոյն իմ ախանջովս լսեմ ՚ի գայթակղութիւն համայն ազգայնոցս:—

Պ. Հիւսպատոսը պատասխանեց. «Բաբին անսխալութիւնն ձեզ ամենեւին փնաս մը չունի. եթէ փնաս մը կայ՝ մեղի է, մենք պէտք է մտածեմք և պատասխանեմք կամ բողոքեմք. ի՞նչ կ'ըլլայ տարին մի անգամ ձեր եկեղեցին պատարագ մը ընելով, մանաւանդ որ այսքան ատեն շարունակ ըրած են և իրաւունք ստացած »:

—Պ. Հիւսպատոս, կրկնեց Ս. Պատրիարքը, Բաբին անսխալութիւնն ինձ յայտնապէս փնաս չունի, վասն զի Հայոց ազգը իրեն համար Պապ ունի, ուրիշ Պապի կարօտ չէ. այլ կը հարցունեմ ձեր մեծութեան, ի՞նչու Վաղղիոյ կայսրը չընդունեց անոր անսխալութիւն, ի՞նչու նոյն ժողովքին հսկելու համար յատուկ մարդ խրկեց, աւելի զարմանալին ըսեմ, մեր մեծազօր Օսմանեան տէրութիւնն ի՞նչու համար ՚ի շուր աշխարհի բողոքեց անոր անսխալութեան դէմ, և չընդունեց զայն, մանաւանդ որ ինքն Սահմետական ըլլալով երբէք անկից կախում չունէր, ի՞նչու ըրաւ, ՚ի հարկէ այդ անսխալութեան խնդրոյն տակ քաղաքական գաղտնիք մի նշմարեց: Բայց Բաբին նպատակը ի՞նչ էր ուրեմն անոխալ ըլլալու համար այսքան աճապարել՝ աշխարհաժողով ընել, և ի՞նչէն ստիպւեցաւ Հռովմայի եկեղեցիէն դուրս եղած բոլոր քրիստոնէից եկեղեցիներն անիծելու և նզովելու, և անոնց անմեղ ժողովուրդները, և միանգամայն սքեկեղեցիներն հերձուածող և հերետիկոս անուանելուդ և ի՞նչ հարկ

կայ ուրեմն նոյն անիծուած և նզովւած, մէկ խօսքով հերետիկոս կոչուած եկեղեցին գալու և պատարագելու համար այսքան իրար անցումներ ընել և մեր բարեխնամ Տէրութեան պատուական գլուխը ցաւցընել: Կը հարցնեմ ձեզ, Պ. Հիւսպատոս, արդեօք այս շարժմանս տակը դարձեալ գաղտնիք մը չկայ, մեզ Հայոցս համար վտանգ մը չըլլալուն կրնա՞ք երաշխաւորել, թէպէտ և ատենն անցաւ երաշխաւորելու, վասն զի Վատիկան իրենց վարմունքովը ամեն բան յայտնեցին, անոնց միտքը իմանալու համար աշխատանք չթողուցին մեզի:—

Վսեմ, Վալի փաշայն և Սիւնիսքէֆէնտին Ս. Պատրիարքին այս ըսածները մի ըստ միովէ Պ. Հիւսպատոսին թարգմանելէ զինի, իրենք ալ իրենց կողմէն և երբեմն Պ. Հիւսպատոսին ըսածներն ալ՝, Սրբազնութեան կիմայնէին, սա մտքով թէ՛ եթէ կարելի է, այս դործին վերջ տրուի երկու ազգաց մէջ սէր և խաղաղութիւնը նորէն հաստատուելով:

Պատասխանեց Ս. Պատրիարքը. «Պ. Հիւսպատոս ձեր այս առաջարկածը քրիստոնէական պարտաւորութիւն մ'է, զայն ես արդէն գիտեմ, և գիտնալուս համար էր որ այս վեց տարի պատրիարքութե՛ չըջանին մէջ այսքան վշտաց և զրկողութե՛ համբերեցի, բայց մեր քրիստոնէաբար համբերութիւնն ձեր կարգաւորաց աւելի առիթ տուին կարծելոյ թէ՛ մենք իրենցմէ կը վախնամք. քան լիցի, երբէք վախ մը չունիմք մեծազօր Տէրութեանս շնորհիւ, որ գիտէ արդարապէս հսկել իւր հաւրապատ հպատակաց իրաւանց վրայ »:

Ժողովին արձակման ժամանակը մօտ էր երբ Վսեմ, Վալի փաշայն ոտք ելլալով ըսաւ. «Բաթրիք տօս, տօսմուդ, եարընքի կիւն պաշկայ պա-

գրլաճագ իշլերիմիդ վար, լարին պա-
գալըմ եարրն աղչամ մը օլուր՝ եա-
գուտ օպիր կիւն միւ օլուր, խասար
վերիբիդ, պույուբուպ կէլէսինիդ վե-
պու իշլերէ պիր գարար վերէլիմ:

Երբիւ պատրաստուէին մեկնելու,
Պ. Հիւպատոսը դարձաւ ըսաւ Վլ-
սեմ. Սիւնիւֆ էֆէնտիին. «Ալլինդ-
բեմ ըսէք Հայոց պատրիարք մեր բա-
րեկամին որ ներողամիտ ըլլայ՝ մինչեւ
ցարդ իրեն տեսուածեան չը գնալուս.
կը փափագիմ երթալ տեսնուիլ, ինչ-
պէս որ պարտաւորութիւնս ալ է:»

— Զեր գալէն յառաջ մենք պար-
տաւոր էինք, Պ. Հիւպատոս, ը-
սաւ Սրբազան Պատրիարքը ձեր բա-
րի գալուստը շնորհաւորելու, գալ
մանաւանդ ձեր սուրբ Երուսաղէմ
մտնելու օրը անգամ պարտաւոր էի
Թարգմանս և եասախնիս ձեզ դի-
մաւորելու խրկելու, եթէ Լատինաց
վանքէն կամ սուրբ Երուսաղէմի Վաղ-
ղիակա Պ. Հիւպատոսի կողմէն մեզ
ըւր տրուած ըլլար, այդ վասն ձեր
ներողամտութիւնն կը խնդրեմ յայտ-
նելով ձեր Վսեմութեան որ միշտ
պատրաստ եմք զձեզ պատուելու
ըստ կարեացս, վասն զի այլէ քաղա-
քականապէս տեսակցիլ պատուել և
պատուիլ, այլէ սեպհական իրաւանց
վրայ խօսակցիլ և նորա համար գատ
վարել: —

«Շնորհակալ եմ մեծապէս ձեր
այս օրինաւոր միանգամայն մարդա-
սիրական խօսակցութենէ, պատասխա-
նեց Հիւպատոսը, և այս խօսակցու-
թիւններն ինձ մեծապէս յոյս կուտան
որ, այս գործոյն խաղաղասիրական
կերպիւ վերջ մը պիտի կրնամք տալ,
և երկու կողմը դո՛հ ընելո՞ւ:

— Եւ դ իսկ է, Պ. Հիւպատոս, իմ
փափաքս ալ, բայց առանց մէկուէն
իրաւանցը դպչելու պայմանաւ, երբ

արդարութեամբ իւրաքանչիւրոց ի-
րաւունքը կը յայտնուի և կը ստու-
գուի, գործը ինքնին կրնայ վկայել
որ, ով է զրկողն և ով է զրկեալն. իմ
սրտիս մէջ եղած վէրքերը չեմ կրնար
այս նեղ միջոցին ձեր Վսեմութեան
յայտներէ մանաւանդ որ Վսեմ. Սիւ-
նիւֆէնտիինալ բաւական նեղութիւն
տուած պիտի ըլլամ իմ խօսածներս
ձեզ Թարգմանելու. միայն սա կ'ա-
ղչեմ, քանի որ Վսեմ. Վալիփաշայն
և Սիւնիւֆ էֆէնտիին և ձեր Վսեմ-
ութիւնն հոս էք, օր մը յանձն առէք
միասին Սիւն լերան վրայ գտնուած
երէք աղգաց գերեզմանատուններն
աչքէ անցնելու և անոր քննութեանը
կայ գտնուելու, և Լատինաց ըրած
շինութիւն և յանիրաւի իմ սեփհա-
կանութեանս վրայ երկու դուռ մէկէն
բանալին տեսնել քովը Թագաւորա-
կան արձակ պողոտայ եղած Ժամանակ.
և խօլոյն պիտի համոզուիք իմ արդար
և սեփհական իրաւանքիս չարաչար
բռնաբարութիւն Լատին կղերաց կող-
մէն, և այն՝ Վաղղիայ Հիւպատոսին
պաշտպանութեամբը: Եւ նոյն արդար
իրաւունքիս դատը եթէ յանձն կ'առ-
նու Պ. Հիւպատոսը, իրեն կը յանձ-
նեմ հիմակուց, ինչպէս որ կը պա-
հանջարդարութիւնն անաչառապէս
դատէ զայն, և ես երբէք չգամ նոյն
օրը ձեր Վսեմութեան հետ, և ոչ բան
մը յաւելում խօսել, տեսնեմ ինչպէս
պիտի կրնայ արեւի նման յայտնի ե-
րեւցած իմ բռնաբարեալ սեփհակա-
նութիւնս չտեսնել, և իւր սեփհա-
կան տիրոջը չդարձնել, վասն զի ոչ
ոք կարէ այդ զրկուութիւնն ընելա-
ռանց արդարութեան դէմ չարաչար
մեղանչելո՞ւ: —

«Շատ բարի, կուգամ անձամբ
կը տեսնեմ, ըսաւ Պ. Հիւպատոսը,
և երբէք չեմ ուղեր որ ձեր իրա-

ւուներն կորսուի. ես կ'ուզեմ որ ամեն մարդուն իրաւունքը իրեն տրուի, և միշտ խաղաղ և սիրով լըլան, ինչպէս կը պահանջէ քրիստոնէութիւնն և միանգամայն ազգաց իրաւունքը ։ Կ

— Այլ իրելի էր ինձ, ըսաւ Սրբազան Պատրիարքը Վսեմափայլ Քեամիլ փաշային դառնալով, եթէ կարող ըլլայի Պ. Հիւպատոսին հետ բերան առ բերան խօսիլ առանց ծանոթութի տալու Վսեմ. Թարգմանին, և իւր լեզուովը յայտնէի իրեն իմ օրտիս խոր ցաւերը, վասն զի գիտեմ որ ձեր Վսեմութիւնը Թարգմանելու ժամանակ բնականապէս իմ խօսքերս կը զեղչէք ։ —

Այս խօսքերուն վրայ Սիւնիւֆէֆէնտին ժպտեցաւ, և Ս. Պատրիարքը բաժնուեցաւ խնդրելով իրենցմէ որ ներողամիտ ըլլան իր տուած ձանձրութեանը, աւելի ընդարձակ տեղեկութիւնները ուրիշ ժամանակներու մէջ տալու խօստանալով ։ « Քանի որ հոս էք, ըսաւ, մէկ բանի անգամ տեսնուելու բազդը պիտի ունենամք, և պէտք եղած տեղեկութիւնները ձեզ հաղորդել, ինչպէս որ դուք արդէն կը փափայէիք լիովին տալեկանալու ։ »

Սէկնելու միջոցին Վսեմ. Քեամիլ փաշային և Ղազղիայ Հիւպատոսին հետ ընկերացած դուքս ելլելուն Ս. Պատրիարքը քաղցր ժպիտով մը նային Վսեմութեան մօտենալով ըսաւ. « Եւ իրն գրեմ Փաշայ էֆէնտի, չնորհք ընէք Թարգմանել Պ. Հիւպատոս մեր բարեկամին և յայտնել իրեն որ իմ խօսքերս որքան որ եռանդուն կ'երեւին, և բորբոքած օրտէ մի յառաջ եկած, սակայն կը խնդրեմ չկարծէ որ ատելութեան նշան մի է այն, այլ վշտաց և ցաւոց, զոր Ֆրանչիսկեան յարգելի կրօնաւորները տուած են ինձ, որոնք փոխանակ արեւելքուց հետ քաղաքա-

վարութեամբ վարվելու և բարեկրթութեան օրինակ լինելու, որովհետեւ քաղաքակրթեալ աշխարհէ եկած են, և մեզ թուրքաստանցւոցս պէս չեն, որ իրենց աչքին բիրտ և սուր մարդիկ համարուած եմք, սակայն կը յուսամ որ Պ. Հիւպատոսը մեր գործերը տեսնելով և անոնց արարքները և օրինաց և իրաւանց հակառակ ընթացքը նշմարելով, անաչառապէս մեզ իրաւունք պիտի տայ ։ Եւ այս իմ ըսածներս հաստատելու համար էր որ քիչ մը յառաջ Վսեմ. Սիւնիւֆէֆէնտին միջոցաւ իւր Վսեմութեանէն խնդրեցի յանձն առնուլ գալ Սիւնի գերեզմանատան քննութեանը ներկայ գտնուիլ և իրքն անձամբ ըլլալ անաչառ դատաւորը և միանգամայն իմ կողմանէս դատախազը, ուրեմն այսու պայմանաւ մնացէք բարեաւ » ըսելով բաժնուեցան ։

Հետեւեալ օրը 'ի 26 () Գոստոսի եղած նիստին մէջ, Թէպէտ եւ Հայոց Ս. Պատրիարքին ներկայութիւնը կարեւորութիւն մի չունէր, սակայն կանչուած լինելուն՝ փութացաւ երթալ ։ Ինչիրն էր յառաջնութեան վերայ 'ի մէջ Յունաց և Ատրինաց մեծաւորին, որովհետեւ երկու կողմն ալ կը պնդէր հաստատապէս թէ՛ իւրեան կը պատկանի յառաջնութիւնը, նախապատիւ լինելու թէ՛ կառավարութեան ժողովոց մէջ և թէ՛ հանրագրութիւններ ստորագրելու ։ Ինչիւրն ինչպէս յայտնի է, փառապիտութեան վրայ կայացեալ էր, որուն երբէք հետամուտ եղած չէ հայկական կղերք, վասն որոյ Սրբազան Պատրիարքը միայն ունինգիր էր սոյն նիստին մէջ. բայց երբ սատկացաւ խնդիրը ըսաւ Ս. Պատրիարքը Վսեմ. Վալի փաշային. « Իֆէնտիմ, այս դատը շատ գիւրութեամբ կրնայ լուծուիլ »

եթէ կը ներէք՝ ըսեմ : Վանի որ այս
մեր եղբայրները այսքան կը հակառա-
կին և կըսնդեն և երբէք զիջում չեն
ցուցներ , և չեն ուզեր համազուիլ ,
հրաման ըսէք՝ որ Հայոց Պատրիարքին
փոխանորդը նախ թող կնքէ , և այսպէ-
սով ինքնին կը լուծուի խնդիրը : »

Այս խօսքը թէպէտ և զուարճա-
բանութիւն մի էր , այլ կերպիւ իւրիք
ճշմարտութիւն մի եւս ունէր իր մէ-
ջ , քանի որ մեր բարեխնամ Տէրու-
թեան հարազատ հպատակն եմք : Այս-
այս խնդրոյն լուծում մը տալու հա-
մար կանչեցին նախ Վատինաց կողմէն
եկած կարգաւորը յառանձին սենեակ
մի , և անոր դուրս ելնելէն յետոյ Յու-
նաց Պատրիարքը կանչեցին նոյն սենեա-
կը դարձեալ առանձին , և ապա լուծում
մը գտնալու համար հարկ եղաւ քրն-
նել թէ՛ Պաղեստինու երկրին մէջ որ
աղգը կամ հասարակութիւնը յառաջ
է բնակութեամբ քան զմիւսն , ուս-
տի փողսն լուծուեցաւ առանց ինչ
որոշման :

(Հարոհանալիք) :

ԼՈՅՍ ԵՒ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ

ԺԹՎ դարու մէջ ահա տարի մ՝
ալ ողջունեցինք , բայց այս դարը մար-
դկային ազգի զարգացման լուսաւոր
դարն է :

Ազգի մի զարգացում իւր ներքին
և արտաքին կացութենէ կախում ու-
նի , և ազգի մի կացութիւն այն ժա-
մանակ բարւոք է՝ երբ լուսոյ մէջ
կ'ապրի :

Ար և իցէ ազգ երբ խաւարի մէջ
կ'թափառի և խաւարի մէջ կ'գործէ ,

թշուառ է նա միշտ , թշուառ և իւր
ապագայն , և հետեւաբար միշտ գը-
լորման ենթակայ , բայց երբ լուսոյ
մէջ կ'ապրի և կ'գործէ , երջանիկ է նա ,
երջանիկ և իւր ապագայն , վասն զի
աղգի մի բարօրութիւն միշտ լուսէ
կը ծնի :

Այո , երկնային պատգամ մի է
այս որ միշտ մահացու սրտեր կը յու-
ղէ , այո՛ պատգամ սրբազան , որ զմար-
դիկ ՚ի զարգացումն կ'հրաւիրէ : Վա-
նինէր լոյս աղաղակելով թռան ան-
մահութեան հովիտը , զոր իրենք լու-
սոյ աշխարհ քարոզելով յոյս ՚ի սիրտ
թռան : Վանինէր լոյս , լոյս մարդկու-
թեան գոչելով և կրկնելով զայն սլա-
ցան այն Ամահին ծոցը , որ նոյն լոյ-
սը ու հուրը նոցա սրտի խորանի մէջ
վառած ու բորբոքած էր . թռան նո-
քա և մարդիկ սկսան զարգանալ , և
սկսան թօթափել այն դարաւոր սեաւ
փոշին իրենց ճակատուց վրայէն , զոր
անգութ ժամանակը իբր մարդկու-
թեան նախատանաց սեաւ կնիք մի
թողուցած էր ՚ի յիշատակ :

Ա՛յլ էին այս լուսոյ սրբազան նա-
հատակները : — Վարդկութեան բա-
րերարներ : Ա՛յլ անջնջելի մնաց նոցա
սուրբ յիշատակը : — Վարդկութեան
զարգացման տաճարներու մէջ :

Վասն զի , ուր լոյսը հսկայաքայլ
յառաջադիմեց , հոն մարդկութեան
զարգացումը տաճարներ կանգնեց ,
և երախտագէտ սրտեր հոն պատուե-
ցին այս լուսոյ նահատակաց սրբա-
զան յիշատակը , և հոն երկիրպագին
գոհ և ուրախ սրտիւ այն օրհնեալ
գերագոյն Վին անուան որ նոյն լու-
սով նոցա սրտերը վառած ու բորբո-
քած էր : Վասն զի զարգացումը սոր-
վեցուց թէ՛ ազգի մի լոյսը այն ատեն
վառ ՚ի վառ կը փայլէ , երբ մարդ-
կութեան զարգացման բարերարնե-